

ЮРИДИЧНІ ТЕРМІНИ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

© Снігур С., 2003

У статті йдеться про переклад англомовних нефахових текстів, що містять юридичні терміни. Наведено приклади перекладацьких знахідок та невдач у перекладі юридичних термінів. На прикладах зі ЗМІ та тексту художнього перекладу демонструється важливість досягнень перекладачів для творення української національної юридичної термінологічної системи.

The purpose of this paper is to demonstrate the fact that translators' work is important for creating system of Ukrainian national law terms. Examples of legal terms translation in mass-media and in belles-lettres texts are used to prove the idea that while improving Ukrainian legal terminology, terminologists should use experience of translators. Examples of translators' failures and successes are given.

Завдання цієї статті – визначити головні проблеми перекладу юридичних термінів (далі – ЮТ) у нефахових (художніх та публіцистичних) текстах з англійської на українську мову. Висунено гіпотезу, що переклад нефахових текстів є важливим засобом створення, збереження, збагачення, а також українізації національної юридичної термінологічної лексики.

Під *терміном*, слідом за Б.М.Головіним, розуміємо *слово чи словосполучення, що має професійне значення, яке виражає та формує професійне поняття і застосовується в процесі (і для) пізнання, засвоєння певного кола об'єктів і відношень між ними – з погляду певної професії* [2, с.64–67]¹. Однією з важливих вимог до терміна є його прозорість, зрозумілість – критерій, якого можна дотриматися, спираючись на ресурси мови, в якій цей термін існуватиме.

Сьогодні ми є свідками бурхливого законотворчого процесу, який відбувається в Україні. Національне законодавство активно узгоджується з сучасними європейськими і світовими правовими стандартами. Матеріали, пов'язані з правовою діяльністю, з обговоренням актуальних правових проблем, доступні як спеціалістам, так і пересічним громадянам на відповідних ділянках інтернету, в бібліотеках і в спеціальних інформаційних центрах. Жвавий розвиток громадянського суспільства, а разом з ним відповідного законодавства, додає клопоту перекладачам². Доводиться перекладати все більше нової термінології, яку створюють правники найважливіших міжнародних організацій.

¹ Див. також: Ахманова О. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – с.474; Вахек Й. Словарь Пражской школы. – М.: 1964. – с.223; Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: 1985. – с.306; Даниленко В.П. Русская терминология. – М.: 1977. – с.83–86; та інші.

² У статті, окрім спеціально навчених спеціалістів, *перекладачами* називаються також люди, в чій

Для України такі кардинальні зміни стали подвійним викликом. По-перше, українські вчені-правознавці та працівники-практики ніколи досі не мали такого вільного необмеженого доступу до надбань світової правничої думки, тож для їх вивчення і виділення пріоритетних для країни напрямків потрібен певний час. По-друге, українською мовою видано дуже мало довідників і словників, у тому числі двомовних, що ускладнює вивчення і переклад цих матеріалів.

Для перекладачів становище ускладнюється відсутністю сучасних перекладних, в передусім, англо-українських словників ЮТ³. До того ж потрібно взяти до уваги різницю у значенні ЮТ у різних англomовних країнах. Наприклад: *Attorney General* означає в Великій Британії посаду *Генерального прокурора* і посаду *Міністра юстиції в США*⁴. Жоден сучасний перекладний словник не повідомляє, якій посаді відповідає це термінологічне словосполучення в Канаді.

Тож, хоча і теоретики, і практики перекладу загалом справедливо наполягають на тому, що *розробка термінології це не справа перекладачів* [8, с.251–255; 6, с.18–19], проте вітчизняним перекладачам таки доводиться долучатися до творення окремих термінів⁵. Це відбувається у перекладанні нових чужомовних ЮТ.

Наприклад, на початку 90-х років минулого століття в США ухвалено закон, відповідно до якого *будь-який дорослий, який має повноваження “старшої людини” – лікар, медична сестра, священник, вчитель – можуть бути звинувачені в приставанні до дитини за bad touch до сідниць, стегон, грудей, фактично до будь-якої частини тіла дитини*. Запропоноване в ЗМІ *сексуальне дотикання*⁶ видається адекватним перекладом цього ЮТ.

Тоді ж в США ввели в дію закон *Americans with Disabilities Act*. Цей закон полегшив життя багатьох американців із фізичними або ментальними вадами і став добрим прикладом уважного ставлення до таких людей для всього світу. Відповідно до закону було створено умови для відвідування інвалідами кінотеатрів, ресторанів, інших громадських місць, для користування громадським транспортом. *People with disabilities*, цю політкоректну заміну словові *інваліди*, перекладено українською як *люди з обмеженими можливостями*⁷, з *особливими потребами*⁸, з *фізичними вадами*⁹, *неповносправні*¹⁰. Пошук найвлучнішого відповідника триває. Цікаво, що останнє слово не зареєстровано ні в СУМі, ні в новіших

професійні обов'язки входить перекладання, тобто журналісти, політоглядачі, дописувачі в ЗМІ тощо.

³ Під час Круглого столу “Професійний переклад дослідницької термінології українською мовою з англійської” що відбувся в Раді Міжнародних Наукових Досліджень та Обмінів (IREX) у Києві 20 жовтня 2001р. д.ф.н., професор КНУ ім. Т.Г.Шевченка В.І.Карабан анонсував укладений ним „Англо-український юридичний словник”, що мав вийти в світ в кінці 2002 року (<http://www.irex.kiev.ua/round.html>).

⁴ Див.: Саповський І. Історико-політичний аспект перекладу юридичної термінології (<http://www.pereklad.kiev.ua/theory/aspect.html>).

⁵ Така робота проводиться, наприклад, в Лабораторії наукового перекладу (<http://www.pereklad.kiev.ua/>).

⁶ Маринович М. І ми сказали: добре, хай буде так... // Арка. – 2002. – лютий.

⁷ умак с.Баскетбол на візках у Сумах // Українське слово. – 2003. – 13–19 лютого.

⁸ Рожок І. // Ратуша. – 2002. 24 жовтня; Жирош І. Данці допомагають неповносправним дітям // Експрес. – 2003. – 25 лютого.

⁹ Д.Д.Є. Інвалідів вивозили за кордон для жебракування // Експрес. – 2003. – 31 липня – 7 серпня.

¹⁰ Рожок І. // Ратуша. – 2002. 24 жовтня.; Чумак с.Ракурс // Українське слово. – 2003. – 6–12 лютого.

словниках української мови¹¹, але до нього вже з'явився антонім *повносправні*¹². Тож, очевидно, що українська мова має досить власних внутрішніх засобів, щоб „перетравити” іноземні запозичення, і багато в цій сфері залежить від вправності та підготовленості перекладачів.

Принагідно, згадаймо ідею “тонких шарів” Миколи Лукаша про те, що: кожна культура має все, щоб заповнити будь-які культурні і мовні прогалини; справжній перекладач мусить знайти в рідній мові відгуки великих загальноєвропейських, навіть загальносвітових, культурних течій і дати їм життя у своїй власній мові [4, с.267].

Прикладом перекладацької невдачі може слугувати назва міжнародного нормативно-правового акту *European Charter for Regional or Minority Languages*, що офіційно перекладена як *Європейська хартія регіональних або міноритарних мов* (мало би бути *меншинних*, як пропонує проф. А.Погрібний¹³), що, безперечно, звучить не по-українському.

Наведені вище приклади ілюструють процес термінотворення на рівні сучасних ЗМІ. Проте українські журналісти отримали змогу користуватися чужомовними джерелами лише останнім часом. За часів УРСР таку змогу мали перш за все перекладачі художньої літератури.

Українські перекладачі, особливо в 60-х роках минулого століття, активно знайомлять українського читача зі здобутками світового красномов'я. Поруч із вирішенням суто перекладацьких задач, пов'язаних з перекладом художньої літератури, їм доводиться повертати до вжитку, відновлювати або заново створювати різні шари лексики української мови. Наприклад, за словами відомого перекладача В.Й.Шовкуна, під час перекладу роману “Знедолені” В.Гюго, йому фактично довелося створити “мову” паризьких низів, відсутню в українській мові аргі¹⁴.

Отож, видається цікавим і корисним дослідити, яким чином за умов бездержавності українські перекладачі відтворювали українською сучасні англо-американські ЮТ, вжиті у творах художньої літератури. Оскільки правова система будь-якої країни є унікальною і не може збігтися з іншою, художній перекладач може запропонувати влучний еквівалент для передачі певного факту чужоземної правової реальності, який з часом може бути використаний вітчизняними правниками як термін.

Як приклад такої перекладацької роботи розглянемо виданий 1970 року переклад роману американського письменника Т.Капоте “З холодним серцем”, виконаний В.Митрофановим, в якому йдеться про розслідування вбивства, суду над вбивцями і виконання смертного вироку. Загалом, в тексті-джерелі було зареєстровано 837 ЮТ, які українською мовою було перекладено за допомогою 1052 лексичних одиниць. Таким чином в перекладі з'явилося 215 нових слів – синонімів до вихідних одиниць юридичної термінологічної лексики (далі – ОЮТЛ), що в середньому становить 26 % від кількості

¹¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Бусел. – К.: Ірпінськ: ВТФ “Перун”, 2003. – 1440с.; Новий тлумачний словник української мови. У 4-х тт. Укл. В.Яременко, О.Сліпущко. – К.: Аконті, – 2000; Орфографічний словник української мови. – К.: Довіра. 1999 р.; “Словники України”. – Версія 1. – 2001. CD ROM.

¹² Експрес. – 2002. – 23 березня.

¹³ Погрібний А. Вдаримо по мові хартією // Літературна Україна. – 2002. – 28 листопада.

¹⁴ Із виступу В.Й.Шовкуна в ЛНУ ім. І.Франка на відкритті “Перекладацької Майстерні” 20.08.2000р.

ОЮТЛ оригіналу, тобто абсолютне значення синонімічного відхилення від оригіналу становить 26 %. Цей показник свідчить про ступінь неможливості знайти точний відповідник американському юридичному терміну в українській радянській правничій терміносистемі.

Потрібно звернути увагу на влучне використання для перекладу англійського *office* слова *управа** (*sheriff's office* – *шерифова управа*), про яке тлумачний словник із позначкою *іст.* повідомляє, що “*управа* це “1. Установа, яка займалася громадськими, становими та адміністративними справами // Будинок, в якому містилася така установа. 2. Керівний орган певної установи, організації, якогось підприємства і т. ін.; правління” [1]. Перед нами приклад повернення до активного вжитку вже дещо застарілого слова. Шкода, що цей перекладацький досвід не був використаний на початку 1990-х років, коли в українській мові впевнено закріпився варваризм *офіс*.

Добре було б для перекладу словосполучень *Police Department, Police Headquarters* – *поліційна управа*, активізувати ще один історизм *відділок*, що вживається в сучасній українській мові як синонім до *райвідділ*¹⁵.

Переклад художнього твору може слугувати також своєрідним “полігоном” для випробування дієдатності терміна. Із 23 зареєстрованих у тексті оригіналу одиниць юридичної термінологічної лексики на позначення захисту обвинуваченого на суді 12 перекладаються українською як *оборона, оборонець: advocate, attorney, defender, lawyer – оборонець, complete defence – передбачена законом оборона, counsel for defense – представник оборони, defendant's attorneys, defense counsel, defense team – оборона, formal plea – оборонне слово, legal counsel – судова оборона, оборонці, the defense – оборона; 3 – адвокат: Counsel – адвокат; county lawyer – провінційний адвокат; Kansas State Bar Association – Асоціація адвокатів Канзасу; і 2 – як *оборонець і адвокат: defense attorney* та *lawyer*. Жодного разу не зустрічаються слова *захист, захисник*, хоча в українській мові на позначення цієї сторони процесу з XIX ст. вживаються терміни *адвокат, захисник, оборонець* і з другої половини XX ст. адвокат є найвживанішим [5, с.39–40, 129–131]. Але перекладач віддав перевагу саме словам *оборона, оборонець*. Пам'ятаючи, що за часів СРСР судочинство в Україні велося російською, такий вибір перекладача можна трактувати як спробу запропонувати власний ЮТ на позначення цієї сторони судового процесу.*

Ще один термінологічний дублет виникає в перекладі прикметника *criminal* – *карний* та *кримінальний*. Словосполучення *people charged with criminal offenses* перекладається в романі як *карні*, так і *кримінальні злочинці*. Але *кримінальний інспектор (criminal investigator)*; *карна справа (ill deed)* – як протиставлення термінологічному словосполученню *цивільна справа (land deed)*. Потрібно відзначити, що і досі, незважаючи на існуючу офіційну назву відповідного збірника законів. *Кримінальний кодекс*, зустрічаємо термінологічний дублет *Карний кодекс*¹⁶. Також *карна справа*¹⁷ – *кримінальна справа*¹⁸,

* також “служба” – *ред.*

¹⁵ Скаврон Б. Весільні віночки на узбіччі дороги // *Експрес*. – 2003. – 29 травня – 5 червня.

¹⁶ Нога Ю. Бокс // *Українське слово*. – 2003. – 7–13 серпня.

¹⁷ В.Б.Р. Російського мільйонера-перевертня затримали в Харкові // *Експрес*. – 2003. – 7 червня.

¹⁸ Добродомов Д. Маніяк поховав жертви у колодязі // *Експрес*. – 2003. – 18 березня; Кисельов с. // *Українське слово*. 2003. – 12–18 червня.

карний суд¹⁹ – кримінальний суд²⁰; кримінальна пригода²¹, карний розшук²². Наведені приклади свідчать про певну неусталеність деяких існуючих ЮТ.

Тож, як видається, головними проблемами для перекладачів юридичних текстів, є, передусім, неусталеність української юридичної термінології і брак спеціальних українських і двомовних словників і довідників. Внаслідок цього, особливої ваги набуває досвід перекладу іноземної юридичної термінології українською мовою в нефармових текстах – ЗМІ та художній літературі. Такі тексти слугують, по-перше, джерелом термінологічної лексики і, по-друге, демонструють можливості української літературної мови в галузі термінотворення. Необхідно упорядкувати досвід перекладання юридичних термінів в нефармових текстах, для чого потрібно дослідити відповідні перекладені тексти, які містять ЮТ.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. 2. Головин Б.Н. О некоторых проблемах изучения терминов. // Научный симпозиум „Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики. – М.: Изд. МГУ, 1971. 3. Капоте т.3 холодним серцем. – К.: Молодь, 1970. 4. Новикова М. Микола Лукаш: миф и антимиф. // Дружба народов. – 1989. – №11. 5. Сербенська О.А. Розвиток української юридичної термінології після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Львів, 1963. 6. Таращук П. Розробка термінології – це не справа перекладачів. // Книжковий клуб плюс. – 2003. – № 6. 7. Capote T. In Cold Blood. A Signet Book. The New American Library. – N.Y., 1965. 8. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Ed. by M.Baker – London and N. Y., 2000.

¹⁹ Подолинний В. Міжнародний карний суд створено // Експрес. – 2003. – 13–20 березня.

²⁰ Дульнева Н. Інавгурація Міжнародного кримінального суду // Львівська газета. – 2003. – 13 березня.

²¹ Скаврон Б. У стрибуні з трампліна вкрали... лижі // Експрес. – 2003. – 20–27 березня.

²² Шкляр В. Кров кажана // Сучасність. – 2002. – № 12. – с.9–51.